

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЗАДОРОЖНЯ ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 811.161.2'282:81'37

**ГЕОГРАФІЧНА ЛЕКСИКА ЛІВОБЕРЕЖНИХ
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРОК:
СКЛАД, ВАРІЮВАННЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у відділі діалектології Інституту української мови Національної академії наук України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
директор Інституту.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Аркушин Григорій Львович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри історії та культури
української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Щербина Тетяна Василівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри українського мовознавства
і прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.173.01 в Інституті української мови НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4) та на офіційному сайті Інституту української мови НАН України (<https://iul-nasu.org.ua>).

Автореферат розіслано ___ квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

В. М. Фурса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У слов'янському й, зокрема, українському мовознавстві постійним є інтерес до вивчення лексики за окремими тематичними групами, що дає змогу системно дослідити семантику кожної лексеми, особливості її функціонування, генези. Часто це лексика з конкретним (предметним значенням), пов'язана зі сферами позамовної дійсності, які актуальні для людського існування. Однією з таких тематичних груп є географічна номенклатура, яка відображає спостереження мовців над природою, що споконвік оточує людину, впливає на їхній спосіб життя, світобачення та світорозуміння.

Оскільки географічні назви належать до архаїчних шарів лексики й у них зафіксовані не лише відомості про географічні реалії певної місцевості, а й історичні, соціальні та ментальні особливості народу, наукова цінність таких досліджень постійно зростає. Тому народна географічна номенклатура залишається актуальною для дослідження вченими у багатьох аспектах.

До вивчення географічної лексики зверталися дослідники різних слов'янських мов, подаючи опис відповідних тематичних груп, семантики та походження кожної назви, а також формуючи модель системного опису цього сегмента народного лексикону. Не втрачають популярності й важливості дослідження Й. Шютца (сербська і хорватська мови), П. Нітше (польська мова), Р. М. Малько (чеська і словацька мови), Е. І. Григоряна (болгарська і македонська мови), П. Л. Маштакова, Е. М. Мурзаєва і В. Г. Мурзаєвої, В. М. Мокієнка (російська мова), І. Я. Яшкіна (білоруська мова), Л. Г. Невської (батлійські мови); докладний зіставний аналіз слов'янських географічних назв подав М. І. Толстой.

Історія вивчення українських географічних назв представлена давнішими працями І. Г. Верхратського, П. А. Тутковського, Я. А. Рудницького, С. Грабця, М. Юрковського, Й. О. Дзензелівського, М. Л. Худаша, Т. О. Марусенко, П. П. Чучки, Є. О. Черепанової, М. Й. Онишевича, які згодом продовжено численними сучасними студіями В. П. Шульгача, А. П. Непокупного, Я. О. Пури, Т. В. Громко, В. В. Лучика і Т. І. Поляруш, О. К. Данилюк, Г. Л. Аркушина, С. В. Шийки, М. М. Габорака, Н. М. Торчинської та М. М. Торчинського, С. В. Личук; важливе значення мають лексикографічні матеріали народної географічної лексики Н. П. Сіденко, І. М. Потапчук, О. В. Слободян та ін.

Обширний український мовний континуум унеможлиблює його охоплення одним дослідником чи невеликою групою авторів, тому досі значна частина

етномовного простору не представлена в дослідженнях багатьох тематичних груп лексики, зокрема й географічної. Так, лише в останні десятиріччя репрезентовано географічні назви Кіровоградщини, Волині, центральної Донеччини, Західного Поділля, Рівненщини, Прикарпаття, Луганщини. Значне місце такі назви посідають у регіональних словниках діалектної лексики.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю фіксування, аналізу народних назв географічних об'єктів лівобережних середньонаддніпрянських говірок Черкащини, які досі ще не були записані, систематизовані та введені в науковий обіг. Структура основ, фонетичні риси, семантика народних географічних назв тісно пов'язані з відповідним діалектним простором, тому відтворюють його особливості, поповнюючи коло релевантних ознак окремого діалекту та континууму в цілому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з темами «Діалектне явище в континуумі національної мови та міжмовних зв'язках» (номер державної реєстрації 0115U002255), «Українські діалекти в синхронії та діахронії» (номер державної реєстрації 0120U000186), які виконує відділ діалектології Інституту української мови НАН України. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (протокол № 9 від 9 грудня 2014 року).

Мета дослідження – виявити в лівобережних середньонаддніпрянських говірках географічну лексику та проаналізувати її склад, семантику і просторове варіювання.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- за спеціально створеним питальником зафіксувати народну географічну лексику лівобережних середньонаддніпрянських говірок;
- змодельовати структуру тематичної групи лексики – народної географічної термінології;
- проаналізувати семантичну структуру народних географічних назв;
- здійснити порівняльну характеристику лексико-семантичних особливостей народної географічної термінології з номенами інших досліджених територій України та літературним стандартом, виокремити загальноновживані та локальні риси;
- укласти реєстр діалектних географічних назв Лівобережної Черкащини.

Об'єктом роботи є вербальне позначення географічних об'єктів у лівобережних середньонаддніпрянських говірках Черкащини.

Предметом дослідження є засоби номінації географічних об'єктів та їхня семантика, структурно-семантична організація, способи номінації, просторове

варіювання елементів досліджуваної тематичної групи лексики лівобережних середньонаддніпрянських говірок.

Джерела дисертації – записи народної географічної лексики, зафіксовані автором за спеціально укладеним питальником упродовж 2014–2018 років у 16 опорних населених пунктах чотирьох районів Лівобережної Черкащини, аудіозаписи спонтанного говіркового мовлення (понад 38 годин звучання); друковані та рукописні матеріали, словники спеціальних лінгвістичних та географічних досліджень із українського та загальнослов'янського континуумів.

Методологічна база дослідження представлена комплексом взаємопов'язаних методів і прийомів. Завдяки *описовому методу* здійснено систематизацію, лексико-семантичний аналіз народної географічної лексики. На основі *структурного методу* змодельовано склад лексики за групами, у межах яких виділено лексико-семантичні групи, що також мають дрібніше членування. Відповідно до *системного підходу* представлено назви географічних об'єктів як єдиної системи. *Зіставний метод* застосовано під час з'ясування специфіки географічної лексики в порівнянні з іншими говорами української мови та слов'янськими мовами, а також літературним стандартом. Для узагальнення результатів дослідження використано *прийоми кількісних підрахунків*. Просторове варіювання народних географічних назв встановлено за допомогою *методу лінгвогеографії*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона є першою спробою виявлення та системного аналізу географічної лексики лівобережних середньонаддніпрянських говірок, моделювання її структурної організації, способів мотивації, семантики та просторового варіювання.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що аналіз географічної лексики лівобережних середньонаддніпрянських говірок удокладнює системне послідовне вивчення українського континууму як цілості, зменшує лакунарність у представленні цієї тематичної групи у просторі української мови. Дослідження поглиблює аналіз окремих аспектів лексикології, семасіології, словотвору, мотивології та ареалогії, розкриває кореляції мовної номінації із позамовною дійсністю, розширює знання про світосприймання діалектоносіїв, духовну й культурну спадщину носіїв середньонаддніпрянського діалекту.

Практичне значення результатів роботи полягає в розширенні емпіричної бази української діалектної лексикології, лексикографії та лінгвогеографії. Представлені матеріали можуть бути використані у формуванні корпусу зведеного Словника українських говорів та Лексичного атласу української мови, в

топонімічних розвідках, у створенні узагальнювальних праць із діалектології в університетській та шкільній дидактиці. Аудіозаписи поповнюють український діалектний фонофонд.

Особистий внесок автора – збирання, систематизація та аналіз географічної лексики лівобережних середньонаддніпрянських говірок; підготування наукових доповідей та публікацій за результатами аналізу зібраного матеріалу. Роботу виконано автором самостійно й одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданні відділу діалектології Інституту української мови НАН України (протокол № 1 від 12 січня 2021 року). Основні положення й результати дослідження апробовано на Міжнародному круглому столі «Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 23–24 березня 2015 року), VI Міжнародній науковій конференції «Лінгвалізація світу» (м. Черкаси, 19–20 травня 2016 року), Міжнародній науковій конференції «Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 2016), Всеукраїнських Грищенківських читаннях (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, 22 вересня 2016 року), засіданні Ради молодих учених (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 26 вересня 2017 року), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Збереження і розвиток української мови в лінгвально неоднорідних регіонах України» (Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, 26–27 жовтня 2017 року), Міжнародній діалектологічній конференції «Діалектологія у структурі лінгвістичних знань» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 19–20 квітня 2018 року), IX Міжнародному конгресі українців (Міжнародна асоціація українців, м. Київ, 25–28 червня 2018 року); Всеукраїнському лінгвістичному семінарі молодих учених «Евристичний потенціал українських діалектів у сучасній лінгвософії» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 28 лютого 2019 року), Міжнародній науковій конференції «Слов'янські діалекти в синхронії та діахронії» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 23–24 травня 2019 року), Міжнародній науковій конференції «Діалект: статус, евристичний потенціал, прагматика» (Інститут української мови НАН України, м. Київ, 26–27 листопада 2020 року), XXIV міжнародній науково-практичній конференції «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (м. Варшава, Польща, 25 січня 2021 року).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено в 5 одноосібних публікаціях, із яких 4 статті надруковано у фахових наукових

виданнях, затверджених ДАК Міністерства освіти і науки України, 1 стаття – у закордонному виданні.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (259 позиція) і додатків (Додаток А. Скорочення назв населених пунктів, Додаток Б. Інформанти, Додаток В. Реєстр діалектних географічних назв Лівобережної Черкащини, Додаток Г. Діалектні тексти). Повний обсяг дисертації – 332 сторінки, із них основного тексту – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет аналізу, визначено наукову новизну, джерельну базу й методи вивчення географічних назв, окреслено теоретичне й практичне значення роботи, подано відомості про апробацію.

У **першому** розділі «**Аспекти вивчення діалектної географічної лексики**» представлено теоретичні та методологічні засади дослідження. З'ясовано історію лінгвістичного вивчення географічних назв у слов'янському просторі, представлено підходи до структурування цієї тематичної групи. На підставі аналізу наукової літератури встановлено, що початки дослідження діалектної географічної лексики пов'язані насамперед із лексикографічним опрацюванням та принагідними спостереженнями над окремими народними назвами географічних об'єктів.

Зазначено, що актуальним залишається пошук оптимального шляху дослідження динамічних процесів у системі народної географічної лексики. Складність формування єдиної методологічної основи для вивчення цієї тематичної групи зумовлена об'єктом дослідження, що тісно пов'язаний із особливостями номінованих об'єктів – рельєфом досліджуваного ареалу побутування говірок. Цей сегмент народного лексикону потребує чітко визначених принципів класифікації та прийомів аналізу, єдиного структурування програм-питальників та принципів презентації діалектного матеріалу, що має забезпечити його зіставність.

Широка фіксація народних географічних назв у лексикографічних працях, зокрема в спеціальних тематичних, регіональних словниках, уможлиблює її залучення до ономастичних студій. У регіональних дослідженнях географічної номенклатури увагу зосереджено на архаїчних говірках та говірках

міждіалектного суміжжя, оминаючи відповідними розвідками середньонаддніпрянські говірки – основу сучасної літературної мови.

Звернуто увагу на важливість характеристики мовних явищ середньонаддніпрянських говірок усіх рівнів, зокрема й лексичного, з метою аналізу зазначеного ареалу як єдності, цілісності, а не лише як основи літературного стандарту. Докладно описано етапи дослідження: удокладнення питальника, принципи формування мережі обстежуваних населених пунктів, вибір респондентів, способи збирання матеріалу та його систематизації. Схарактеризовано застосовану в роботі методичку записування матеріалу та його аналізу. Для упорядкування зібраного матеріалу залучено структурно-семантичну організацію лексичного складу, запропоновану Т. О. Ястремською: тематична група лексики (ТГЛ) → лексико-семантична група (ЛСГ) → семантична підгрупа (СП) → семантична мікрогрупа (СМ) → семантичний ряд (СР) → семантичний мікроряд (СМР).

У другому розділі «**Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення рельєфу та його частин**» подано докладний аналіз лексем трьох ЛСГ: ЛСГ назв позитивного рельєфу, ЛСГ назв нейтрального рельєфу, ЛСГ назв негативного рельєфу.

Назви позитивного рельєфу та його частин, не зважаючи на географічне розташування населених пунктів на території Придніпровської низовини, займають чітку позицію в структурно-семантичній системі географічної лексики. Важливе значення для амплітуди коливань семантики зафіксованих номенів мають диференційні ознаки (ДО) реалій, а саме: розміщення, розмір, розлогість/крутизна, наявність/відсутність рослинності та інші ознаки. ЛСГ назв на позначення позитивного рельєфу сегментовано на три СП: «гора», «горб, бугор», «підвищення». Репертуар лексем на позначення нейтрального рельєфу не значний, натомість номени негативного рельєфу на території Лівобережної Черкащини формують найчисельніше за кількістю назв та значень коло одиниць. Цю ЛСГ представлено трьома СП: «долина», «низина», «заглибина». СП «заглибина» об'єднує кілька СМ: «заглибина, западина», «яма», «рів, канава», «яр», «безодня», «обрив».

Серед аналізованої географічної лексики зафіксовано загальнопоширені діалектні назви (*го|ра*, *к'руч`а*, *горб*, *бу|гор*, *беле"бе"н*, *вигон*, *п'лош`ч`а*, *р'івни|на*, *до|лина*, *у|л`оговина*, *низи|на*, *ле|вада*, *р'ів*, *за|падина*, *й|ама*, *копанка*, *ка|нава*, *й|ар* та ін.) та локальні назви (*мо|гила* 'насипаний горб на полі', *р|обле"ниці`а* 'насипаний горб на полі'; *сад|ки* 'насипаний горб на полі, порослий деревами'; *ч`оло|пок* 'крута вершина підвищення (гори, горба)'; *горбо|вина* 'протяжні горби'; *бай|рак* 'горбиста місцевість, покрита лісом'; *бал`ка* 'дно яру', 'криниця в лісі'; *по|дина* 'широка

низинна рівнина, поросла лікарськими травами»; *бурч`а|ки* ‘заглиблення, вимиті потоками весняних чи дощових вод’; *|дуч`ка* ‘невелике вертикальне заглиблення на місці, де беруть глину’; *|лунка* ‘квадратна яма для посадки дерева’, ‘невелика яма круглої форми, в яку садять картоплю’ тощо).

Спостережено розширення семантики окремих лексем, яке відрізняє ці номени від уживаних у діалектах інших регіонів та літературного стандарту. Так, наприклад, у лівобережних говірках Черкащини лексема *к|руч`а* не функціонує для позначення семи ‘глибока яма в річці, де закручує вода’, на відміну від східнословобожанських говірок Луганщини, західноподільських, західнополіських, середньополіських, східностепових говірок та літературної норми, натомість має достатню кількість похідних номенів, переважно двослівних, з коренем (чи першим компонентом) *крут-/круч-*: *кру|та до|рога* – ‘крутий спуск дороги’ (Пдс); ‘круте підвищення біля доріг’ (Нхй); *кру|тиз|на* – ‘яр із крутими схилами’ (Нхй); *кру|тий |бериг* – ‘берег, який ніколи не затоплює вода’ (Клб, Пдс); ‘високий крутий обрив (берег) над річкою’ (Клн); ‘місце в річці, яке обмивається і підмивається водою’ (Врм); *кру|тий спуск* – ‘крутий спуск дороги’ (Клн); *кру|тий схил* – ‘крутий схил гори, горба, який може обвалитися’ (Пдс); *кру|тий йар* – ‘яр з крутими схилами’ (Глм); *кру|т`і о|бочини* – ‘круте підвищення біля доріг’ (Клн); *круто|вер* – ‘глибока яма в річці, де закручує вода’ (Врм); *круто|верті* – ‘глибока яма в річці, де закручує вода’ (Жвн); *круто|визни* – ‘глибока яма в річці, де закручує вода’ (Жвн); *круто|мел* – ‘притока, яка звивисто впадає в основне русло’ (Пдс); *к|руч`ка* – ‘круте підвищення біля доріг’ (Клщ) та ін. Подібне явище зафіксовано для багатьох номенів, зокрема *р`ів*, *ка|нава*, *бе|зодн`а* тощо.

Водночас у незначній кількості лексем засвідчено звуження семантики, наприклад, *|д`ірка* зі значенням ‘ямка для садіння дерева, зроблена спеціальним знаряддям (мечем)’. В інших діалектах цю лексему зафіксовано переважно зі значенням невеликої порожнини в землі круглої форми або заглиблення.

Більшість назв досліджуваної тематичної групи є архаїчними лексемами, утвореними від праслов’янських коренів (*го|ра*, *к|руч`а*, *горб*, *до|лина*, *|йама*, *йар*, *р`ів|нина*, *п|лощ`а*, *низи|на*, *|жолоб*, *по|дина*, *ст|р`елка*, *|узб`ич* та ін.), і зберігають давнє значення до сьогодні. Водночас поширені й лексеми, запозичені з інших мов: *кур|ган* запозичено з половецької мови *kurgan* «твердиня; насипний вал, фортеця; висока могила»; *чоло|нок* має відповідник сербохорватське *čelòpek* «частина пагорба або гори, зігрівана сонцем»; *|дучка* назва походить від польського *ducza* «отвір»; *тран|шейа* з французької *tranchée* «траншея», давніше «просіка, рів» тощо.

Семантичні зміни географічних назв можуть бути пов'язані з антонімічними значеннями. Такі семантичні переходи («верх» ↔ «низ», «рівнина» ↔ «низина» ↔ «долина» ↔ «яр» тощо) є типовими для лексичної системи географічної номенклатури і в лівобережних середньонадніпряньських говірках Черкащини демонструють явище семантичного синкретизму на прикладі назв *байрак* 'горбиста місцевість, покрита лісом', *кагат* 'неглибока продовгувата заглибина для зберігання картоплі', *могила* 'насипаний горб на полі', *балка* 'дно яру', 'низина зі стоячою водою', 'яр, залитий водою', 'рів із водою', 'велика долина, поросла деревами', *левада* 'невелика ділянка із сінокісною травою', 'багата на вологу частина городу', 'місце на березі водойми, де можна випасати худобу', 'оброблюване поле, розорана, оброблювана галявина в лісі чи між лісами' тощо.

Спостережено прояви метафоричного чи метонімічного перенесення значень (*грушка* 'підвищення в лісі', *л'їйка* 'глибока яма в річці, де закручує вода', 'невеликі круглі долини на полях, в яких збирається вода', 'місця в полі, які не висихають з-під дощової води', 'глибоке кругле озеро в лісі', *рукав* 'вузький і довгий залив на річці', 'рукав річки', 'канава, викопана для осушення боліт', 'відріг яру', 'місце біля річки, де худоба п'є воду', *с'т'їна* 'глиняна гора, поросла лісом', 'високий крутий обрив (берег) над річкою', *жол'об* 'продовгувата долина за формою жолоба', 'яма в полі, наповнена водою' тощо), а також залучення до процесу номінації ознак живих істот як одного з компонентів двослівного номена, наприклад, *лиса го'ра* 'висока гора', *голий горб* 'підвищення, на якому нічого не росте' тощо. Також представлено давні лексеми, утворені, на думку авторів ЕСУМ, унаслідок звуконаслідування (*бурч'ак* 'дзюркотливий струмок', *шурханка* 'яма з водою під снігом', *беле"бе"н* 'підвищення, що відкрите всім вітрам, вітродуй' тощо).

Виявлено частину номенів, які структурно є двослівними усталеними словосполученнями: *сон'ачна сторо'на* 'схил гори, повернутий до сонця', *сон'ачне м'есто* 'схил гори, повернутий до сонця', *за'несена мулом* 'невелика яма, яка колись була глибокою', *ши'рока ка'нава* 'широка канава', *великий йар* 'великий яр' тощо.

Відзначено, що залежно від візуального сприйняття реалії інформантом назва може мати різне значення, наприклад, номени *бугр'ака*, *спуск*, *обрив* зафіксовано зі значенням 'крутий схил підвищення, горба'.

Матеріал засвідчує складність семантичної структури окремих лексем (*круча* 'високий крутий обрив (берег) над річкою', 'крутий спуск дороги', 'обрив; місце, де круто спадає поверхня землі внаслідок обвалу, осипання (з.н.)', 'висока гора', 'дуже

високий обрив над річкою', 'обрив над річкою, де добували глину', 'берег, який ніколи не затоплюється водою'; *ле¹вада* 'невелика ділянка із сінокісною травою', 'безліса обнижена місцевість, що придатна для оселення', 'багата на вологу частина городу', 'берег (луг), на якому росте сінокісна трава', 'місце на березі водойми, де можна випасати худобу', 'оброблюване поле, розорана, оброблювана поляна в лісі чи між лісами', 'місце випасу тварин', 'місцевість за городами, де ростуть дерева і є сінокісні галявини' тощо), зміщення граматичних категорій роду або числа (на прикладі назв *ви¹йамок* 'яма, яку вибила весняна вода', *бурча¹к* 'канава з проточною водою, де мочили коноплі'), активне вживання фонетичних варіантів, що можуть бути синонімами або міжговірковими відповідниками (*шурхалка*, *шурханка* 'яма з водою під снігом' тощо), перехід лексем в інше семантичне поле (*тон'а* 'яма, наповнена водою, де вирощують рибу', *завод¹не* 'продовгувате підвищення, поросле лісом' від семантичного поля гідрорельєфу до позначення рельєфу тощо).

У третьому розділі «**Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення гідрооб'єктів та їхніх частин**» виокремлено п'ять ЛСГ: назви гідрооб'єктів із протічними водами та їхніх частин; назви гідрооб'єктів із непротічними водами; назви болота; назви суходолу поблизу гідрооб'єктів; назви реалій, пов'язаних із гідрооб'єктами та їхніми частинами, які об'єднують десять семантичних підгруп («річка», «потік», «джерело», «озеро/став», «рослинність стоячих непротічних вод», «болото», «грузявина, драговина», «підвищення/ями на болоті», «осушене місце на болоті», «явища, пов'язані з людською діяльністю») та сім семантичних мікрогруп («русло», «затока», «дно», «мілина», «глибина», «криниця», «колодязь») і три семантичні ряди («русло річки», «розгалуження русла річки» та «місце злиття кількох потоків»). Таке розрізнення зумовлене густою сіткою поверхневих вод Лівобережної Черкащини. Головними диференційними ознаками, які структурують ЛСГ на позначення гідрооб'єктів та окремі парадигми в них, є 'протічність / непротічність' 'заболоченість', 'натурогенність / антропогенність'.

Народна географічна номенклатура на позначення гідрооб'єктів та їхніх частин зберігає архаїчні риси, що відображено в твірних основах із коренями слів праслов'янського періоду: *русл¹о* (< псл. *rus-), *р'і¹ка* (< псл. *rěka < *roika), похідні утворення від коренів *бистр-* (< псл. *bystr-), *міл-* (< псл. *měl-: *mělъ), *-плав-* (< псл. *plavъ) та ін. Спостережено незначну кількість запозичень з інших мов: *зик¹заг* від німецького *Zickzag* через посередництво французької мови, *шахта* від німецького *Schacht*, *торф* від німецького *Torf*, *дамба* від голландського або

нижньонімецького *Damm*. Основу представленого лексичного складу формують лексеми спільнослов'янської доби.

Репертуар номенів об'єднує як загальнопоширені діалектні назви, відомі в багатьох діалектах (*р'ічка*, *джерел'о*, *теч'ія*, *русл'о*, *хвил'і*, *дно*, *мул*, *м'іли'на* та ін.), так і локальні номінації: *ба'кай* 'затока річки', *бан'а* 'глибока яма в річці, де закручує вода', 'місце для купання', 'рибне місце', 'глибока водойма', *зг'ін* та *горо'ва во'да* 'потоки із весняними чи дощовими водами', *дражи'на* 'болотиста місцевість, поросла травою, у якій можна загрузнути', *бабине чери'во* 'грузьке болота, де трясеться, колишеться земля', *онар* 'грузька яма з водою в болоті, яка не замерзає', *роз'в'ід* 'розгалуження русла річки' тощо.

Окремі номені набули в досліджуваних говірках таких значень, які не зафіксовано в інших регіонах та словниках літературної мови: *бистр'а* 'швидка течія річка', *ст'руга* 'місцева назва річки Супій' (у н.п. Підставки, Богдани, Каленики Золотоніського р-ну, Безпальче, Нехайки Драбівського р-ну), *роз'в'ід* 'розгалуження русла річки', *зв'ід* 'криниця з журавлем', *перек'інец* 'канал, наповнене водою штучне річище', *вод'а'нисте* 'заболочена місцевість, яка може висихати' *ло'ханка* 'місце на болоті, де викопали торф' та ін.

Частина номенів полісемантична, кількість значень може досягати понад десять, наприклад, *копанка* 'заповнена водою яма, де вибрали торф', 'канава, у якій мочили коноплі', 'місце на болоті, де викопали торф', 'штучна водойма для зберігання дощової води для господарських потреб', 'місце для прання на річці', 'яма, наповнена водою, де вирощують рибу', 'глибока яма в болоті', 'яма на болоті', 'викопана в землі продовгувата заглибина з водою', 'викопана яма на болоті з питною водою', 'штучне водоймище для прання', 'місце біля річки, де худоба п'є воду', 'глибока водойма', 'місце в річці з дуже холодною водою'; *болото* 'берег, на якому проведені меліоративні роботи', 'болото', 'осушене болото', 'місце на березі водойми, де можна випасати худобу', 'болотисте водоймище з каламутною водою', 'приболоть, злегка заболочена місцевість', 'місце випасу тварин', 'болото, що поросло очеретом, чагарником', частина немощеної, заболоченої дороги', 'сухе болото, що поросло травою', 'густі зарості в заболоченій низині', 'берег (луг), на якому росте сінокісна трава', 'поле чи ділянка землі, де торф'яна земля', 'зарості очерету', 'заболочена низина', 'низина, поросла травою', 'пасовище на болоті'. Для деяких значень зафіксовано синонімічні назви, якими паралельно послуговуються інформанти в одній говірці, наприклад, *бабине чери'во* і *тр'асови'на* 'грузьке болото, де трясеться, колишеться земля' (с. Каленики Золотоніського р-ну); *балка* і *озеречко* 'маленьке озеро' (с. Вереміївка Чорнобаївського р-ну); *ба'йура* і *п'ропаст*

‘провалля, вимите водою’ (с. Каленики Золотоніського р-ну); зі значенням ‘місце на водоймі, що не замерзає’ засвідчено назви *балка* і *родник теплий* (с. Безпальче Драбівського р-ну), ‘глибока яма (місце) в річці, водоймі’ *бездна*, *бизодн’а*, *глибина*, *зимові йами* (с. Ліпляве Канівського р-ну).

Засвідчено терміни, постання яких зумовлене метафоричним і метонімічним перенесенням значень у межах різних термінологічних систем: *кол’іно* ‘частина річки від одного вигину до іншого’, ‘зміна напрямку річки, згин, вигин, поворот’, *бул’башки* ‘дрібні хвильки на поверхні води від швидкої течії’, *кал’оша* ‘рукав річки’, *рукав* ‘вузький і довгий залив на річці’, ‘рукав річки’, ‘канава, викопана для осушення боліт’, ‘відріг яру’, ‘місце біля річки, де худоба п’є воду’, *клин* ‘глухий кут між двома річками, що з’єднуються’, ‘частина берега, яка гострим кутом врізається у водойму’, *зазубен* ‘клин поля чи будь-якої земельної ділянки’, ‘клин лісу’, ‘затока річки’, *л’йіка* ‘глибоке кругле озеро в лісі’, *свердло* ‘глибока яма в річці, де закручує вода’, *вирва* ‘глибока яма, де закручує вода’, *журавел* ‘криниця з надбудовою у вигляді журавля’, *п’ідошва* ‘дно колодязя’, *п’одушка* ‘місце на болоті, де росте мох’, ‘болотиста місцевість. поросла травою, в якій можна загрузнути’, ‘дно колодязя’, *к’ваша* ‘розмокла внаслідок дощів, танення снігу та ін. грузька місцевість, болото’, *лоханка* ‘місце на болоті, де викопали торф’ та ін. Виокремлено значну кількість девербативів (*уступ* ‘зміна напрямку річки, згин, вигин, поворот’, *розлив* ‘затоплення берега через вихід водойми з берегів’, ‘розгалуження русла річки’, *розв’ід* ‘розгалуження русла річки’, *залив* ‘місце біля річки, яке заливає вода’, ‘глухий непроточний рукав річки, затоки’, ‘великий простір води’, *зв’ід* ‘криниця з надбудовою у вигляді журавля’ тощо) та композитів (*водоворот*, *коловорот*, *крутоверт’і*, *крутовер*, *крутовизни* ‘глибока яма в річці, де закручує вода’, *торфокрошка*, *торхокрошка* ‘верхній шар торф’яного ґрунту, який використовували як добриво’ та інші).

Виявлено акцентуаційні варіанти деяких номенів, що не пов’язано зі зміною значення, наприклад, *теч’йя* і *теч’і’йя*, *русло* і *русло*, *тр’асовина* і *тр’асовина*, *журавел* і *журавел*; в окремих випадках за різними варіантами закріпилися різні значення, наприклад, *байура* ‘місце добування глини’, ‘глибокий обривистий яр’ і *бал’ура* ‘яма на ґрунтовій дорозі, заповнена водою’, *дамба* ‘берег водойми, викладений бетонними плитами’, ‘ділянка річки, завалена стовбурами’ і *тамба* ‘дамба; підвищення для зберігання води’, *бр’ід* ‘важкопрохідна стежка’ і *брод* ‘мілке місце водойми, де можна переходити на інший бік’ та інші.

Серед великої кількості двослівних номенів – іменних словосполучень (*пов’іл’на теч’і’йя* ‘повільна течія води в річці’, *бистра теч’йя* ‘швидка течія

річки', *сто|йача во|да* 'стояча вода', 'стояча вода на болоті', 'болото з іржавою водою (подібно до іржі)', 'тиха вода біля берега', *к|ручина во|да* 'глибока яма в річці, де закручує вода', *ба|бине |черево* 'грузьке болото, де трясеться, колишеться земля', *горб|йа|не бо|лото* 'купина (купини) на болоті, бугрик' та ін.) зрідка зафіксовано дієслівні словосполучення, які так само є усталеними номінативними одиницями (*по|малу йде* 'повільна течія води в річці', *занесло п|іском* 'мілина, утворена нанесеним піском' тощо).

Диференціація значень інколи зумовлена протиставленням граматичних форм, наприклад, *ба|йура* має значення 'місце добування глини', 'обрив; місце, де круто спадає поверхня землі внаслідок обвалу, осипання, 'провалля, вимите водою', 'глибокий обривистий яр', а за формою множини *ба|йури* закріпилося значення 'заглиблення, вимиті потоками весняних чи дощових вод' (с. Каленики Золотоніського р-ну).

Важливим джерелом пізнання, мотивації, генези географічних назв є металінгвальні коментарі носіїв говірок, які наведено в додатку Г (Діалектні тексти), наприклад, *стру|га* 'річка' пояснено діалектоносієм так: *|вобшим ни з|найу / о|дин був та|кий то|вариш / шо в`ін // в`ін орган`ізу|вав у|се / і госу|дарство / ше |царс`ке госу|дарство / і о|це йо|го зро|били |р`івн`ім / во|но ж було кри|вен`ке та|ке / а то ло|патами ко|пали й ви|кидали на ту с|торону й на ту с|торону / і в`ін хо|див / по при|борах на|в`ерно / шо о|це ж од |П`і`ставок |р`івно аж оту|ди`о |пойти до |торху / а там |тожи скри|вилос` / а то|д`і о|то м`іст плишка|н`івс`кий ше |р`івно / а то|д`і на П`іш|чану і |німа вже пок|ривле`ного / так це і наз|вали й|її ст|руга бо стру|гали / т`ім / ло|патами / |чириз те стру|га /* (с. Каленики Золотоніського р-ну).

Поданий у додатку В реєстр діалектних географічних назв Лівобережної Черкащини охоплює понад 1500 назв (без урахування фонетичних та акцентуаційних варіантів).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз географічних назв лівобережних середньонаддніпрянських говірок Черкащини засвідчив складну будову цієї тематичної групи, її чітку ієрархічну організацію. Усі номени структуровано двома тематичними групами назв, 8 лексико-семантичними групами, 16 семантичними підгрупами, 13 семантичними мікрогрупами та 3 семантичними рядами. Елементи лексичної підсистеми об'єднані

за релевантними ознаками позначуваних об'єктів, головними з яких є розмір, форма, глибина, наявність / відсутність рослинності, функціональне призначення, розташування відносно інших об'єктів, антропогенність / природність походження. Кожна група налічує різну кількість словоформ, що пов'язано із особливостями сприйняття, суб'єктивними оцінками географічних об'єктів крізь призму мовної свідомості носіїв діалектів.

2. Основна частина діалектних географічних назв досліджуваних говірок сягає праслов'янських джерел та зберігає базове значення упродовж тривалого часу розвитку української мови (*го|ра* < псл. *gora, *к|руч'а* < *krōtja, *горб* < псл. *gъrbъ, |*йама* псл. *ata / jata, |*русло* < псл. *rus-, *р'і|ка* < псл. *rĕka < *roika та ін.). Зафіксовано незначну кількість запозичень із інших мов (*дуч'ка* < пол. *ducza*, *тран|шейа* < франц. *tranchée*, *торф* < нім. *torf* та ін.), до новотворів належать *карта* частина осушеного болота, оточена канавою', *ст|р'елка* 'канава, викопана для осушення боліт', 'невелика канава з водою в кінці городу', 'рукав річки', *ка|нал* 'канава, викопана для осушення боліт' тощо, поява яких зумовлена технічними змінами в природокористуванні (створення водосховищ, висушування боліт тощо).

3. Визначення середньонаддніпрянських говірок основою української літературної мови спричинило особливу увагу до локальних утворень у діалектному мовленні. На тлі основного репертуару лексем, відомого в літературній мові та багатьох інших діалектах (*го|ра*, *к|руч'а*, *горб*, *бу|гор*, |*беле"бе"н'*, |*вигон*, *п|лош'ч'а*, *р'івни|на*, *долина*, *у|л'оговина*, *низи|на*, *ле|вада*, *р'ів*, *за|падина*, |*йама*, |*копанка*, *ка|нава*, *йар*, |*р'ічка*, *джерε"л'о*, *теч'і|я*, |*русл'о*, *х|вил'і*, *дно*, *мул*, *м'іли|на* та ін.), у досліджуваних говірках зафіксовано чимало номенів, які здебільшого оцінюємо як локальні утворення, особливо з огляду на їхню відсутність в інших говірках або спорадичну репрезентацію, нерідко – зі зміненним значенням (*завод|не*, *мо|гила*, |*робле"ниц'а*, *близ|ниц'і*, *сад|ки*, *ч'оло|пок*, *горбо|вина*, *бай|рак*, |*бал'ка*, *по|дина*, *бурч'а|ки*, |*дуч'ка*, |*лунка*, *ба|кай*, |*бан'а*, *зг'ін*, *горо|ва вода*, *дражи|на*, |*бабине* |*чери"во*, |*опар*, *роз|в'ід* тощо).

4. Серед проаналізованих назв виокремлено такі, що зафіксовані тільки в одній із обстежуваних говірок, хоча відомі з інших, зокрема нормативних для літературної мови джерел (*бай|рак* 'горбиста місцевість, покрита лісом' – с. Кліщинці Чорнобаївського р-ну, *ба|кай* 'затока річки' – с. Кліщинці Чорнобаївського р-ну, |*балка* 'дно яру' – с. Каленики Золотоніського р-ну, |*бан'а* 'глибока яма в річці, де закручує вода' с. Коврай Золотоніського р-ну та багато інших. Такі мовні факти спонукають до подальших обстежень обраного ареалу з метою всеохопної репрезентації лексико-семантичного складу лексики цих говірок.

5. Особливістю матеріалу є перевага однослівних іменників у формі однини (рідше множини), спорадично назви мають субстантивовану форму атрибутивів (*бугра¹ста* ‘горбиста (бугриста) місцевість’, *гола¹* ‘гола вершина горба (гори)’), девербативів (*вигул¹* ‘рівнина, пусте місце між дворами’, *завал¹* ‘ділянка річки, завалена стовбурами’) окремих форм дієслова (*бур¹лит* ‘пришвидшений плин води на повороті річки’) або прислівника (*горби¹нойу* ‘повільний схил дороги’, *гористо* ‘горбиста (бугриста) місцевість’). Зрідка трапляються прийменниково-іменникові конструкції (*біл¹а болота* ‘город поблизу болота’, *до бере²га* ‘багата на вологу частина городу’). Найбільш уживаними є номени, утворені суфіксальним способом, також народні назви, утворені префіксально-суфіксальним способом, рідше засвідчено префіксальні утворення; поодинокими є композитні утворення (*водоворот* ‘глибока яма в річці, де закручує вода’, *водопад* ‘місце впадання води одного об’єкта в інший, гирло’, *водостойник* ‘викопана канава для стоку води’ та ін.).

6. Крім однослівних виявлено складені назви, утворені за моделями: іменник + прикметник (*за²р’азне²на вода* ‘берег, попід яким (на якому) росте латаття’, *крутий бериг* ‘берег, який ніколи не затоплюється водою’, ‘високий крутий обрив (берег) над річкою’), дієслово + іменник (*бур¹лит* *теч’і¹я* ‘місце на річці, де стоїть піна на воді від швидкої течії’, *бйе вода* ‘джерело, де вода витікає ривками’, *зал¹и¹ва водо¹юу* ‘затоплення берега через вихід водойми з берегів’), у наративах зафіксовано трикомпонентні описові номени, близькі до усталених номінацій (*бистро йде вода* ‘швидка течія річки’, *са¹ма рого¹за живе* ‘місце, де колись був став’) тощо.

7. Джерелами поповнення діалектних географічних номенів є лексеми інших тематичних груп, що постали внаслідок метафоричного перенесення назви з одних предметів, явищ, властивостей на інші на підставі подібності ознак іменованих реалій, що відображає образне мислення діалектоносіїв. Найчастіше це назви частин тіла чи ознак, пов’язаних із людиною (*коліно, голій, лисий*), побутові предмети (*лійка, лоханка, казан*), назви одягу та їх частини (*рукав, штани*), флорономени (*гілка*) та зоономени (*журавель*) тощо.

8. Виявлено полісемантичні назви, кількість значень яких сягає 17. Спостережено семантичний синкретизм похідних архаїчних коренів у лексемах *байрак, могила, балка* тощо; для окремих назв зафіксовано енантіосемію за моделями опозиції «верх» ↔ «низ», «рівнина» ↔ «низина» ↔ «долина» ↔ «яр» тощо.

Географічні назви лівобережних середньонадніпрянських говірок утворюють складну розгалужену систему неоднорідних за формою і семантичним

структуруванням одиниць. Це як відомі в інших діалектах номінативні лексеми, так і локально поширені. Діалектне мовлення засвідчило ширше порівняно з літературним стандартом побутування низки найменувань, збереження в середньонаддніпрянських говірках значної інформації, релевантної до поглибленого аналізу генези Середньої Наддніпрянщини як діалектного простору, так і літературного стандарту.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Пустовіт І. В. Номінація рельєфу в діалектних текстах Черкащини. *Література і культура Полісся*. 2017. Т. 89. Вип. 9. С. 100–108.
2. Пустовіт І. В. Народні назви негативного рельєфу (на матеріалі говірок Лівобережної Черкащини). *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2017. Вип. 22–23. С. 97–102.
3. Пустовіт І. В. Металінгвальний опис географічних об'єктів у діалектних текстах Черкащини. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Ізмаїл, 2018. Вип. 38. (Філологічні науки). С. 110–115.
4. Задорожня І. В. Назви земельної ділянки в народній географічній термінології Лівобережної Черкащини. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2020. Вип. 29. С. 57–63.
5. Задорожня І. В. Діалектна текстотека: формування та інформативність. *Proceedings of the XXV International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. RS Global Sp. z O.O., Warsaw, Poland, 2021. P. 45–48.

АНОТАЦІЯ

Задорожня І. В. Географічна лексика лівобережних середньонаддніпрянських говірок: склад, варіювання семантичної структури. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. Інститут української мови Національної академії наук України. Київ, 2021.

У дисертації вперше виявлено та системно проаналізовано найменування географічних об'єктів у лівобережних середньонаддніпрянських говірках із увагою

до номінативної, формальної та семантичної варіантності мовних одиниць. Змодельовано структурну організацію цієї тематичної групи лексики, розглянуто мотивацію та особливості семантики.

Відзначено архаїчність багатьох лексем, походження яких сягає праслов'янського періоду, що важливо для поглибленого пізнання генези середньонаддніпрянського діалекту.

Серед аналізованих номенів географічної лексики зафіксовано лексеми, поширені в інших діалектах, та локальні назви. Відзначено варіювання семантики багатьох номенів, яке вирізняє ці назви від уживаних у діалектах інших регіонів та в літературному стандарті. Визначено способи номінації та словотворення, прокоментовано семантичні процеси, які відбуваються в цій тематичній групі лексики. Сформовано реєстр діалектних географічних назв Лівобережної Черкащини (понад 1500 назв).

Ключові слова: географічна лексика, середньонаддніпрянський діалект, тематична група лексики, лексико-семантична група, сема, варіювання семантичної структури, літературний стандарт.

SUMMARY

Zadorozhnyia I. V. Geographical vocabulary of the left-bank Middle Dnipro dialects: composition, variation of semantic structure. – On the manuscript rights.

Thesis for the Candidate Degree in Philology under Specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – The Institute of the Ukrainian Language at the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of nomination in the field of the dialectal geographical vocabulary of the left-bank Middle Dnipro dialects in the Cherkasy region.

An important factor in the study of this thematic group is the direct connection of a relatively stable lexical system with geographical objects, which causes the necessity of the nomination processes formation through the prism of dialect speakers' worldview and world perception, reflecting their lifestyle, features of everyday life, spiritual and material culture.

Geographical names are one of the archaic and stable vocabulary layers, which contain not only information about the geographical realities of the studied dialects

habitat, but also historical, linguistic, social and mental people's characteristics. That is why the scientific value of such research is constantly growing.

The sources of the study are the author's recordings of speech (over 38 hours), made in field conditions and by questionnaire according to the specially designed questionnaire during 2014-2018 in 16 base settlements of four districts in the Left-bank Cherkasy region.

The dissertation for the first time in linguistics presents an attempt to identify and systematically analyze the geographical vocabulary of the left-bank Middle Dnipro dialects with attention to nominative, formal and semantic variability. The structural organization of this vocabulary thematic group, ways of motivation and semantics are modeled.

All nouns are structured by two thematic groups of names, 8 lexical-semantic groups, 16 semantic subgroups, 13 semantic micro-groups and 3 semantic series. All components of the lexical system are grouped by relevant features and common semantic features, the main of which are selected size, shape, depth, presence / absence of vegetation, functional purpose, location relative to other objects, anthropogenicity / naturalness, etc.

Each group has a different number of nomens, which is due to the peculiarities of the studied dialects' geographical location. The quantitative composition of each sema is supplemented by phonetic, morphological and word-forming variants. Also, a significant role in the presentation of the lexemes repertoire was played by the specifics of the dialect carriers' worldview, subjective assessments of geographical objects through the prism of the informants' linguistic consciousness.

It is noted the archaic nature of many lexemes, the origin of which dates back to the Proto-Slavic period of the Ukrainian language development, which is important information for solving a problem of the Middle Dnipro dialects' genesis. But also quite a small part of borrowings from other languages is recorded. Given the socio-historical facts, it is also possible to trace some innovations in the folk geography lexical system, which are caused by the events clarified during the study (creation of a reservoir, drying of swamps).

Among the analyzed nouns of the geographical vocabulary, there are lexemes common in other dialects, and local names, which have not been presented in other dialects, or are presented quite sporadically, or have changed their meaning. It is noted the variation of the many nomens' semantics. It distinguishes these names from those used in other regions' dialects and the literary standard. The semantic structure of some lexemes may include 10–17 semas.

The methods of nomination and word formation are determined, the semantic processes that take place in this thematic vocabulary group are commented on. Morphological features of the presented material are the predominance in the quantitative composition of monosyllabic nouns in the singular (rarely plural), less often the names are presented in the form of nouns, deverbatives, or individual forms of verbs or adverbs. There are forms of prepositional-noun constructions. The most common are nouns formed by the suffix method, as well as folk names formed by the prefix-suffix method, less often prefixed formations are attested. There are isolated cases of using composite formations by informants.

Sources of dialectal geographical vocabulary replenishment can be names transferred from other thematic groups as a result of a metaphorical transfer of names from some objects, phenomena, properties to others based on their similarity of features reflecting dialect carriers' figurative thinking. These are mostly the names of body parts or parts of features associated with a person, the names of everyday life, the names or parts of clothing, botanical names, etc.

The register of the Left-bank Cherkasy region dialectal geographical names has been formed, in which more than 1500 names are presented without taking into account phonetic and accentual variants.

Key words: geographical vocabulary, Middle Dnipro dialect, thematic vocabulary group, lexical-semantic group, sema, variation of semantic structure, literary standard.

Підписано до друку 6.04.2021 р.
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 1,21. Наклад 100 прим. Зам. № 2047.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; e-mail: info@burago.com.ua
www.burago.com.ua
Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41

